

Lluís Domènech i Montaner i els orígens del nacionalisme català

Us oferim la transcripció de la conferència sobre «Lluís Domènech i Montaner i el nacionalisme català» que va ser impartida el passat 15 de juny per l'historiador Carles Sàiz, durant l'acte de cloenda del curs 2009-2010 de la Universitat de la Gent Gran de la UNED. Sàiz va defensar que el caràcter polièdric de Lluís Domènech i Montaner actua com a catalitzador a l'hora d'impulsar l'ambiciós projecte de construcció nacional que liderarà l'arquitecte durant els primers anys del moviment catalanista.

Carles Sàiz i Xiqués

Lluís Domènech i Montaner és, més que un arquitecte, un personatge polièdric. És com un d'aquells homes del Renaixement italià que, no contents en dominar i fer bé una disciplina, s'endinsa cap a d'altres camps. Domènech, a banda d'arquitecte de formació, va ser editor, dibuixant, heraldista, escriptor, historiador, estudiós de l'art, periodista, promotor cultural, mantenidor dels jocs florals, dissenyador... i posà totes aquestes disciplines al servei del seu país, Catalunya. El coneixem com el pare de l'arquitectura modernista catalana però també cal dir que és l'arquitecte de la seva pàtria. I de fet, no entendríem la dimensió de la seva obra si no veiéssim que la finalitat de tot plegat és la vertebració d'un país modern. Domènech assimilà de manera més global els nous aires de renovació moderna que corrien llavors per Europa i els va saber transmetre i també aplicar a Catalunya. El pensament catalanista de Lluís Domènech i Montaner plantejava el progrés del país en funció de la seva història i creia que per establir les bases d'un futur pròsper calia estu-

La Jove Catalunya, l'any 1883, quan vingueren a Canet i el 1909, en un homenatge a Àngel Guimerà. Amb un cercle, Lluís Domènech i Montaner.

Els homes de La Renaixensa, en una festa literària de Sabadell, el 1888. El primer de la dreta és Lluís Domènech i Montaner.

Esbós de la capçalera del diari catalanista *La Renaixensa*, dissenyada per Lluís Domènech i Montaner (COAC)

diar i analitzar el passat medieval i prendre'l com a model. Mireu, quan Domènech va fer el monument d'Alselm Clavé va voler que hi aparegués la frase "De les lluites passades, del defalliment en què la postraren, s'alça Catalunya recuperada pel treball". I és cert. Domènech tenia clar que aquest renaixement cultural de Catalunya, que havia empès en el seu moment Clavé, només es podia continuar fent més treball pel país. Des de l'any 1869 ja el trobem com a membre de la Jove Catalunya, una associació d'evident inspiració mazziniana, molt similar a la

Jove Itàlia, que volia anar més enllà d'aquest catalanisme cultural i volia polititzar el sentiment catalanista de la Renaixença. Aquells membres, convidats per Domènech, vingueren a Canet a l'estrena i representació de les obres de teatre *Gala Plàcidia* i *Judit de Welp* al Teatre Principal. Són els pares del primer catalanisme. Aquells que diàriament es trobaven al cafè de Pelai de Barcelona, treballant pels principis de la Renaixença, amb el desenvolupament literari del país, de la llengua i la seva cultura.

Aquest primer catalanisme de Domènech és cultural, ara bé, aquell estol d'amics que havien vingut al Teatre Principal de Canet a representar les obres de Guimerà es van anar polititzant i l'any 1882, tot el grup d'intel·lectuals van ingressar al Centre Català, una associació que aglutinava tota la causa catalanista. El Centre va redactar l'any 1885 un Memorial de Greuges que fou presentat a Alfons XII. El memorial era una sèrie de reivindicacions polítiques, jurídiques i econòmiques que és considerat com el primer acte polític del catalanisme en el camp oficial de l'Estat espanyol. I malgrat que els treballs per fer avançar el sentiment català van anar prosperant, amb l'arribada del projecte de l'Exposició Universal de Barcelona van aflorar les divergències dins el Centre Català. Una part dels membres del Centre Català volien donar suport a les obres de l'Exposició i d'altres en discrepaven. Arran d'això, l'any 1887 una part del Centre Català va protagonitzar una escissió. Lluís Domènech era un dels catalanistes escindits, juntament amb d'altres, com Permanyer, Guimerà, Eusebi Güell i els membres del Centre Escolar Catalanista, una branca estudiantil del catalanisme que aplegava noms com Francesc Cambó, Enric Prat de la Riba, Narcís Verdaguer i

Les Bases de Manresa consoliden políticament Lluís Domènech i Montaner com l'home fort del catalanisme

Callís, Lluís Duran i Ventosa i Josep Puig i Cadafalch. Amb l'escissió, aquests catalanistes decideixen fundar una nova agrupació, la Lliga de Catalunya i s'enquadren al costat del setmanari *La Renaixensa*, molt en línia amb els principis de la nova formació. Domènech prengué part activa en la creació de la nova entitat catalanista i fou nomenat vicepresident, i un any després, l'octubre de 1888, ja va ocupar la presidència de la junta directiva de l'entitat. L'estratègia d'actuació de la nova formació catalanista a partir de la seva fundació girava al voltant de dos punts: El primer, l'adhesió a l'Exposició Universal de Barcelona, que estava a punt de començar i que es presentava com una oportunitat irrepetible per donar a conèixer el catalanisme. El segon, la defensa del dret civil català, amenaçat pel nou codi civil espanyol. De fet, la primera referència de catalanisme a Canet de Mar és de l'any 1889, quan s'organitzà un míting de suport a la Lliga de Catalunya i a la campanya contra el nou codi civil espanyol. Els mítings de 1889 contra el codi civil van servir per posar sobre la taula la necessitat d'organitzar la propaganda catalanista. Tant és així que la Lliga de Catalunya va fer una

reunió pel maig de 1890 a Barcelona, amb diferents organitzacions de la ciutat i de comarques per estudiar com havien de ser les Bases de l'organització de la propaganda catalanista i el 29 de juny es presentà una proposta. Després dels suggeriments de moltes associacions catalanistes, a inicis de 1891 es creava la Unió Catalanista, el reglament de la qual va ser dipositat al Govern Civil de Barcelona el 24 de febrer. La Unió Catalanista es presentava com una associació de «*las corporacions o associacions catalanistas del Principat per treballar, dintre de lo que las lleys permetin, en la propaganda de las ideas regionalistas y en la realització del programa del catalanisme*». La junta permanent de la Unió Catalanista va estar integrada per Lluís Domènech, que fou escollit president de l'entitat; Enric Prat de la Riba, secretari; Pau Font de Rubinat (tresorer), i Joaquim Vayreda i Pau Colomer, vocals. Setmanes després, en la sessió del consell de representants del 15 de març de 1891, es va acordar facultar a la junta perquè redactés un projecte de bases per a la constitució regional catalana. Es convocà la primera assemblea catalanista a la ciutat de Manresa, els dies 25, 26 i 27

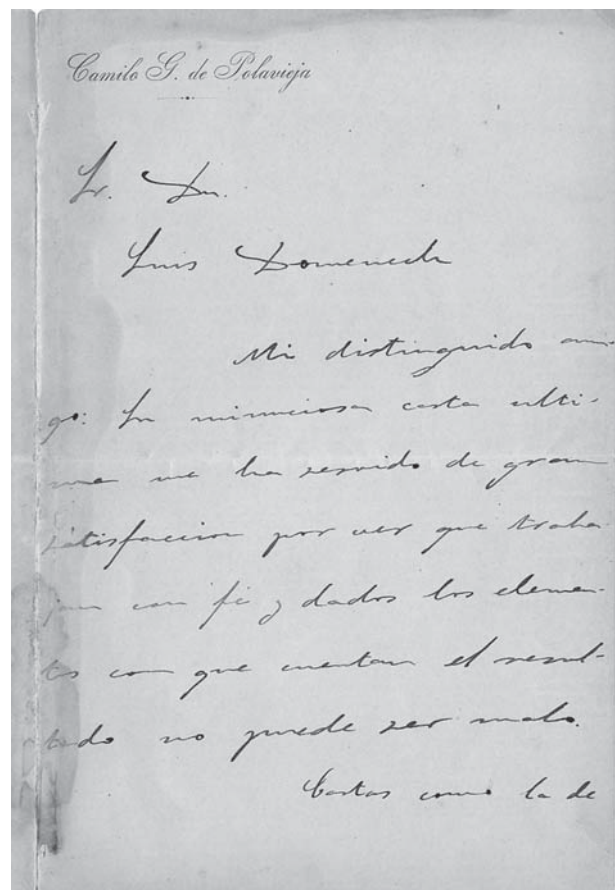

de març de 1892, on es va aprovar el programa polític de l'entitat. La Unió va designar 243 delegats i hi va ser present la plana major de les lletres catalanes, escriptors, literats i historiadors, arquitectes, metges i farmacèutics. Lluís Domènech i Montaner, president de la Unió Catalanista, presidí la trobada, cosa que, a partir d'aquell moment, convertí l'arquitecte en la figura política més rellevant de Catalunya.

El catalanisme, amb Domènech i Montaner, començava a articular-se. Ara però, calia estendre'l creant diferents centres catalanistes pels pobles de Catalunya i també cap a les principals institucions del país. No serà un catalanisme independentista, caldrà esperar encara als anys vint per això. El nacionalisme de Domènech i Montaner era regionalista. És a dir, aspirava a una Catalunya autònoma. Aspirava a una Catalunya plenament integrada a l'Estat, sense desig d'isolar-se, una Catalunya que posseís l'autonomia per "donar-se a si mateixa una cultura superior, per aprofitar les seves forces naturals, per donar expansió per tot el seu territori". Però no tot va ser tan fàcil. Malgrat que la situació que vivia Espanya amb la Guerra de Cuba i la desfeta de l'imperi el 1898 van contribuir a accentuar encara més les crítiques que anaven fent els catalanistes al govern de Madrid, dins la Lliga de Catalunya van anar sorgint divergències.

Aquell mateix 1898, Lluís Domènech va ser escollit president de l'Ateneu Barcelonès, una de les entitats més representatives de la societat barcelonina; des de la tribuna d'aquesta entitat, Domènech va voler reunir les cinc corporacions catalanes més influents del país -la Lliga de Defensa Industrial i Comercial, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, l'Ateneu Barcelonès, el Foment del Treball Nacional i la Societat Econòmica d'Amics del País- encapçalades pels seus respectius presidents, per redactar un manifest, amb un marcat to regeneracionista, adreçat a la reina regent Maria Cristina. El missatge a la reina regent contenia les principals queixes que tenia Catalunya i els mitjans per poder regenerar-la i acabar amb el mal endèmic del caciquisme.

I mentre el regeneracionisme era a debat, va aparèixer un general en l'escena política del país, Camilo García Polavieja, Marqués de Polavieja i del Castillo, un militar que havia estat capità general de Cuba (1889-1890) i de les Filipines (1896-1897) i que quan es manifestà en contra de la política de l'Estat va ser cessat. Polavieja simbolitzava la desil·lusió que els militars sentien pel règim polític espanyol, culpava els polítics del desastre i apostava per un programa regeneracionista. Amb aquests plantejaments, el general Polavieja va saber captar l'atenció i a finals d'estiu de 1898 aconseguia el suport de gran part dels homes del Foment de Treball Nacional i, poc després, es constituïa una comissió de sosteniment a la futura política del general, sota el nom de Junta Regional d'Adhesions al Programa del General Polavieja, que inicià contactes amb els sectors catalanistes a través de Domènech i Montaner. El mateix Joan Sallarès, president del Foment del Treball Nacional, va proposar a

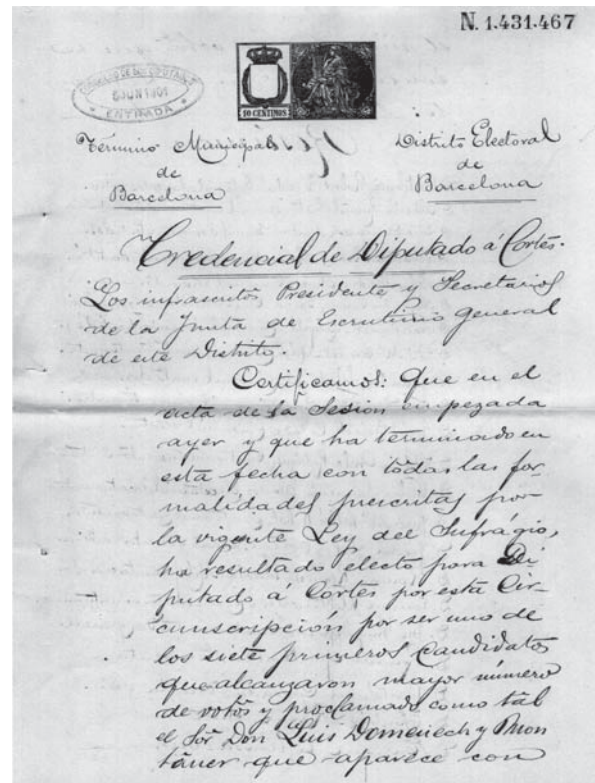
Carta de Camilo Polavieja a Lluís Domènech i Montaner (AHMCN)

l'arquitecte català l'elaboració d'unes bases per a un projecte d'autonomia administrativa per a Catalunya, que va ser presentat al general Polavieja, el 15 de setembre. En aquest document, redactat per Domènech juntament amb Antoni Gallissà, Prat de la Riba i Carner, demanaven el concert econòmic i una diputació general per a Catalunya. Domènech afirmava a tothora que els catalanistes volien més concessions, però que si Polavieja estava disposat a posar en pràctica els compromisos, col·laborarien amb el general.

Dins les files catalanistes, però, hi van haver divergències clares. Si els sectors més intransigents de la Unió Catalanista, com ara Àngel Guimerà o Pere Aldavert, en definitiva, de *La Renaixensa*, rebutjaven qualsevol suport a Polavieja i es negaven a entrar en el seu joc, els evolucionistes de *La Veu de Catalunya* adoptaven una posició més participativa, si bé amb cautela, ja que per tots era conegut que Polavieja s'havia destacat en el conflicte cubà reconeixent únicament la via militar com l'única opció. La crisi dins la Unió Catalanista i dins la Lliga de Catalunya estava servida. Els més ortodoxos acusaven a Domènech de voler-se vendre el catalanisme als polítics centralistes. A més a més, el 30 de setembre de 1898, el general Polavieja contestava a les pretensions catalanistes formulades per Domènech i Montaner, a través de *La Veu de Catalunya*, amb una rebaixa important de les reivindicacions. Sense assolir cap compromís, Polavieja no tancava cap porta i deia que en cas d'arribar a governar, estudiaria la viabilitat del

A dalt a l'esquerra. Candidatura dels Quatre Presidents. Sebastià Torres, Albert Rusiñol, Bartomeu Robert i Lluís Domènech i Montaner.

A l'esquerra, arribada a Barcelona dels quatre diputats de la Lliga Regionalista. A la dreta, a dalt, credencial de Lluís Domènech com a diputat per Barcelona i a baix, caricatura publicada a *La Campana de Gràcia*, on s'ironitza sobre el la petició del concert econòmic dels quatre diputats catalanistes a Madrid.

concert econòmic, ara bé al final Polavieja va acabar traint les seves paraules i va acabar integrat als conservadors centralistes de Madrid.

Sigui com sigui, l'afer Polavieja va donar el tret de sortida del divorci irreconciliable entre catalanistes intransigents i possibilistes: entre els que creien en el catalanisme cultural i els que veien viable el catalanisme de participació política. El grup possibilista de Domènech, que s'identificava amb *La Veu de Catalunya* va acabar creant, l'agost de 1899, una nova organització, el Centre Nacional Català, perquè veien en la via política l'aposta més realista per iniciar l'esperada reforma de l'estat.

El programa polític del Centre Nacional Català era el de les Bases de Manresa del 1892, i definia el catalanisme no pas com un partit polític, sinó com una causa patriòtica oberta a tots els catalans. Això

va fer que poc després, els membres de la Unió Regionalista, impulsat inicialment per donar suport a Polavieja fes un acostament cap al Centre Nacional Català i ambdues entitats van començar a veure que tenien punts i interessos comuns. El 25 d'abril de 1901 es fundava la Lliga Regionalista, com a resultat de la fusió de la Unió Regionalista i el Centre Nacional Català, és a dir, la unió del sector més possibilista i pragmàtic de la Unió Catalanista amb els industrials conservadors i regionalistes decebuts de l'antiga Junta Regional organitzadora de las adhesions al programa del general Polavieja. La Lliga Regionalista va acordar prendre part en les eleccions a diputats a les Corts de Madrid, ja que la nova formació havia de tenir en els seus pilars el convenciment que la lluita electoral era l'única via possible per aconseguir foragitar el caciquisme i apostar per un canvi polític

al país. El programa del partit tenia un doble objectiu. D'una banda, pretenia restablir Catalunya a base d'anar guanyant l'autonomia regional a l'Estat central i de l'altra, més ambiciosa, utilitzar Catalunya com a propulsora per regenerar la resta del país. És a dir, la Lliga es veia com un partit polític modern i catalanista, però amb un projecte de regeneració estatal basat en la vitalitat de Catalunya com a regió. El 19 de maig de 1901, es convocaren eleccions legislatives i la Lliga va prendre-hi part amb una candidatura catalanista a Barcelona, encapçalada per Bartomeu Robert, Albert Rusiñol, Lluís Domènech i Montaner i Sebastià Torres, coneguts presidents i expresidents de les principals corporacions de la ciutat de Barcelona. I van guanyar. El triomf de la candidatura popularment coneguda com la dels Quatre Presidents va significar l'obertura d'una nova etapa dins la història del catalanisme, que es coneix com la de la Gran Victòria. S'havia demostrat que el catalanisme podia fer trontollar el sistema dinàstic a Catalunya i s'asseguraven tenir veu directe a Madrid. Malgrat tot, Domènech no va tenir una presència constant al Congrés dels Diputats, perquè era conscient de les migrades possibilitats d'actuació. En una ocasió va confessar a Prat de la Riba que les Corts espanyoles «eren una farsa i volen molta paciència». Domènech no va fer però un mal paper a les Corts de Madrid i va intervenir en diferents ocasions des de la tribuna d'oradors. Un dels discursos polítics més destacats de l'arquitecte, el va fer en relació als conflictes dels obrers que havien passat a inicis de 1902 a Barcelona. Domènech va acusar directament el govern de Madrid de propiciar la vaga que va deixar totalment paralizada Barcelona durant més de dues setmanes. Al *Diario de las Sesiones de Cortes*, a Madrid, es recull la intervenció de Domènech, que assenyalà directament a Eduardo Dato de fomentar aquella situació. També va combatre les agressions lingüístiques del poder centralista i va fer dures intervencions arran de la discussió sobre prohibir el dret de reunió i de la suspensió de les garanties constitucionals de Barcelona.

Sintetitzant: Lluís Domènech va ser un dels primers diputats catalanistes a les Corts Espanyoles de 1901 a 1903 i tornà a ser escollit per la Lliga fins a l'any 1905, gairebé amb el doble de vots que a la primera legislatura. Pel que fa al segon període de legislatura de 1903-1905 va tenir un paper menys participatiu, en part perquè va entrar en conflicte amb la mateixa Lliga Regionalista i perquè professionalment, com a arquitecte, entrà en una etapa de dilatada activitat arquitectònica. És el moment en què fa les grans mansions per a la burgesia barcelonina o edificis de gran singularitat, com el Palau de la Música o l'Hospital de Sant Pau.

La retirada política de Domènech però, la trobem l'any 1904 i la va provocar l'actitud d'alguns membres de la Lliga arran de la visita del rei Alfons XIII a Barcelona, el 6 d'abril de 1904. La Lliga havia decidit que els seus membres no assistissin a la recepció que l'Ajuntament feia al rei però, prescindint dels consells, alguns regidors catalanistes encapçalats per Francesc Cambó s'hi van presentar i, fins i tot, van

fer un discurs reivindicatiu. Malgrat que la direcció de la Lliga havia optat per l'absentisme, Cambó va dir que hi havia anat perquè si el rei hagués estat mal rebut, seria vist per Madrid com una victòria republicana. La direcció de la Lliga no va censurar les paraules d'aquells catalanistes perquè, segons deia Domènech i Montaner «la presència dels regionalistes a la reial rebuda s'acordà en una reunió privada que els contraris de l'abstencionisme no hi van ser convidats». En senyal de protesta, tot un grup important d'intel·lectuals de l'Ateneu, representants de l'ala més nacionalista i liberal de la Lliga, van decidir abandonar el partit. Eren Jaume Carner, Ildefons Sunyol, Joaquim Lluhí Rissech, Pijoan i Giralt, Francesc Rodon i Domènech i Montaner - l'únic de la vella tradició catalanista- entre d'altres. La situació era irreconciliable i els catalanistes escindits constituïren un nou grup, el Centre Nacional Republicà -eren nous temps, ja- i engegaren el portaveu *El Poble Català*, amb una capçalera dissenyada per Domènech i Montaner. Tant el CNR com *El Poble Català* es declararen directament catalanistes d'esquerres, respecte al conservadurisme tan extremista que atorgava Cambó a la Lliga. Per tant, si alguna altra cosa podem dir de Lluís Domènech és no només va contribuir a fundar el moviment catalanista conservador sinó que també va engegar el catalanisme d'esquerres a partir de 1905. Tot i així, al CNR no s'hi estigué molt temps. D'una banda, perquè la decepció de la Lliga li va impedir continuar la seva carrera política i, d'altra banda, perquè Maria Roura, la seva esposa, quedà impossibilitada arran d'una embòlia i necessitava cada vegada més atenció familiar. L'any 1906 Domènech va abandonar l'activisme polític i també el Centre Nacional Republicà, tot i que continuà escrivint al portaveu de la formació, *El Poble Català*. No tingué cap paper dins el moviment de Solidaritat Catalana, si bé no se n'estava de dir que era el triomf de tot el catalanisme, no pas només de la Lliga. Anys després va viure l'arribada de la Mancomunitat de Catalunya amb disgust, perquè creia que una mancomunitat administrativa de províncies era poc per al país. Domènech seguia creient i defensant una Catalunya autònoma, descentralitzada i a voltes, potser, independent. El moviment catalanista va anar diversificant-se a inicis dels anys 20 amb altres formacions com Acció Catalana, la Unió Socialista, Estat Català i d'altres, totes elles amb origen a la Unió Catalanesita o la Lliga Regionalista. El moviment nacional català començava a ser potent però tot quedà paral·litzat el setembre de 1923 amb la Dictadura de Primo de Rivera.

Lluís Domènech, molt delicat de salut, no va poder païr l'actitud de complicitat i simpatia que mostrà la Lliga Regionalista de Francesc Cambó vers el directori militar. Morí poc després, el desembre de 1923 i, malgrat que la seva acció política hagi estat fins avui molt oblidada, Lluís Domènech i Montaner és sens dubte la figura que millor ens permet sintetitzar el moviment nacionalista de la Catalunya d'entresigles.

CARLES SÀIZ I XIQUÉS